

BOGÁR JUDIT

„Férfias” és „nőies” imádságok?

Pázmány Péter és Pongrácz Eszter imakönyve*

Pongrácz Eszter *Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevedett, drágakövekkel kirakott arany korona* (röviden: *Arany korona*) című, először 1719-ben, majd még sokszor kiadott imakönyvének egyik fő forrása Pázmány Péter *Imádságos könyve*. Bár Pázmány „a női áhítat igényeit, alkalmait sem hagyja egészen figyelmen kívül, az *Imádságoskönyv* mégis inkább férfiaké. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a legszorgalmasabb XVIII. századi kölcsönző, Pongrácz Eszter, a női igényekre szabott imádságoskönyvében, az *Arany koronában* Pázmány imádság-szövegeinek több mint a felét átvette; de megváltoztatta, főleg lerövidítette azokat” – írja Holl Béla.¹ Vajon hogyan lesznek a Gajtkó István által is „férfias”-nak, „erősen értelmi színezetű”-nek² nevezett Pázmány-szövegekből női imák? Miben áll az átalakítás? Mit vesz át és mit nem Pongrácz Eszter? Szerepet játszhatott-e válogatásában a „férfiasság-nőiesség” szempontja? Egyáltalán mitől lesz női egy imakönyv? Hiszen Pázmány is egy nő, Kapi Anna kérésére állította össze gyűjteményét.

Mielőtt megpróbálnánk választ keresni e kérdésekre, nézzük meg, ki is volt Apponyi Miklósné Pongrácz Eszter. Bár neve és imádságoskönyve gyakran előkerül a régi magyar imakönyvekkel, imádságokkal foglalkozó szakirodalomban, részletesebben nem nagyon foglalkoztak vele, és életéről sem tudunk szinte semmit. Nagy Iván, Szinnyei József említi szüleit, testvéreit, férjét, gyermekeit, de Pongrácz Eszterről ezeken kívül semmilyen életrajzi adattal nem szolgálnak, születésének és halálának évét sem közlik. Maga a család a 13. századig vezeti vissza történetét. Egyik őjük, a 15. században élt Szentmiklósi Pongrácz a „legkimagaslóbb alakja a magyarföldön termett rablólovagoknak”.³ Pongrácz Eszter apja, Pongrácz Ferenc 1681-ben az országgyűlés által a Szilészia felőli országhatárok igazítására kirendelt egyik biztos volt. Feleségével, Des-

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport munkatársa.

¹ HOLL Béla, *Anyanyelvünk, imádságunk*, Vigília, 1957, 28.

² GAJTKÓ István, *A XVII. század katolikus imádságirodalma*, Bp., 1936 (Palaestra Calasanciana, 15), 22.

³ FÁBIÁN Gábor, *A turóci király*, Magyar Hírlap, Bp., 1905. júl. 15. = [A Szentmiklósi és Óvári Pongrácz család történetére vonatkozó tárcacikkek és közlemények, Bp., 1937], 16.

sewffy Annával tíz gyermekük született, öt fiú és öt lány. A fiúk 1682-ben bárói címet kaptak, illetve a dédapa, I. Dániel 1608-ban nyert báróságában megerősítettek. Közülük Imre esztergomi kanonok, szepesi prépost, majd phári címzetes püspök lett, Ferenc és Gáspár utódai pedig grófi címet kaptak Mária Teréziától.⁴ Pongrácz Eszter férje, Apponyi Miklós 1686-ban Buda ostrománál vesztette életét. Két fiuk közül Miklós korán meghalt, Lázár viszont 1718-ban bárói, 1739-ben grófi címet nyert. Az ő egyik fia, József jezsuita szerzetes lett, a másiknak, Györgynek utódai magas tisztségeket viseltek.⁵ Szinnyei az Apponyi és a Pongrácz család számos írójának munkásságát ismerteti. Közülük többen egyházi tisztségeket is betöltöttek (Pongrácz György 1669-től 1676-ig például váci püspök volt), imakönyvet azonban, úgy tűnik, Pongrácz Eszteren kívül más családtag nem írt.⁶

„A 18. század első évtizedeiben a magyar nyelvű imádságos könyvek fordítása, szerkesztése, kiadása valóságos divattá vált a nők körében. Apácák és világi hölgyek egymással versengve buzgólkodtak az ájtatos kiadványok megjelenítésén.”⁷ – olvashatjuk az akadémiai irodalomtörténetben. Ebbe a sorba illeszkedik Pongrácz Eszter *Arany koronája* is, amely rendkívül népszerű lett, a 20. század elejéig mintegy negyven kiadást ért meg, és számos további imakönyv használta forrásként. (Pongrácz Eszter nevéhez emellett egy másik lelki-ségi mű is fűződik: az ő kívánságára fordította le egy névtelen a pálosok tíznapos lelkigyakorlatát: *Első Remete Szent Pál szerzetének lelki elmélkedésekre gerjesztő és igaz tökéletességre rejtező vezérlő barlangja*, Nagyszombat, 1721.)⁸

Az *Arany korona* előjáró beszédéből nem tűnik ki, hogy női olvasók, imádkozók számára készült volna a kötet. A szokásos előszóelemeket találjuk itt: a mű megírásának célját, a cím magyarázatát, az imádkozás fontosságát, a kompilálás említését.

⁴ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, IX, Pest, 1862, 401, 409, 426–428.

⁵ *Uo.*, I, 1857, 59–60.

⁶ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I, Bp., 1891, 215–219; X, 1905, 1385–1413.

⁷ *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Bp., Akadémiai, 1964, 424.

⁸ *Uo.*, 424–425.

[...] sokféle imádságos Könyvek öszve szedegetett virágival, mint egy Isteni szeretetnek, ’s buzgó áitatos Imádságok terméken harmattyából nevededett drága kövekkel ki-rakott ez Arany Koronával, lelki örömök, ’s vigasztalások kedvéért kedveskedem⁹

– írja Pongrácz Eszter. A kegyes olvasót szólítja meg, elmondja, hogy ifjúságától kezdve gyűjtötte magyar és idegen nyelvű imakönyvekből a neki tetsző imákat, s ezeket bocsátja most közre. Kéri Istent, vegye kedvesen tőle, méltatlan özvegy szolgálójától ezt az ajándékot, mint régen a szegény özvegy asszonyálatnak két kis fillérét, és kéri a kegyes olvasót, imádkozzék érte.¹⁰

A kötet elején szereplő rész az imádságról, imádkozásról¹¹ hasonlóképpen semleges. Isten a maga képére és hasonlatosságára alkotta az embert – olvashatjuk –, arról viszont, hogy férfinak és nőnek teremtette, már nem esik szó. Ez a rész egyébként mélyebb bibliai és teológiai ismeretekről tanúskodik, Pongrácz Eszter neveltetésére vonatkozó adatok hiányában azonban nehéz eldönteni, hogy származhatnak-e e gondolatok (továbbá az egész kötet összeállítása és a benne szereplő szövegek átalakítása, illetve megalkotása) tőle magától, vagy inkább egy képzettebb papot, titkárt vagy más (férfi)segítőt, esetleg imakönyvet, elmélkedést kellene keresni a háttérben.¹² Az egyetlen hely e bevezetőben, ahol a női olvasó egyértelműen megjelenik, a *Sámuel könyvéből* származó mondat (1Sám 9, 10): „szólly, mert meg halgat az te szolgád (szolgálód)”.¹³ A „szolgálód” szó beillesztése zárójelben a „szolgád” után, vagy a „leányod”-é a „fiad” után nem ritka az *Arany koronában*, de más imakönyvekben is gyakran előfordul.

A bevezető szövegeket fejezetekre osztva követik az imádságok. A szokásos témaköröket találjuk itt, egy-egy témához azonban jóval több imaszöveg tartozik, mint a korabeli imakönyvekben általában.

⁹ PONGRÁ CZ Eszter, *Igaz isteni szeretetnek harmatjából nevededett, drágakövekkel kirakott arany korona*, Nagyszombat, 1719, A3v.

¹⁰ *Uo.*, A2r–A4r.

¹¹ *Uo.*, C4r–D3v: Minden lelki dolgoknak: ’s kiváltképpen imádságos könyvek Olvasásának hasznos kezdetiről, és az jó intencióról szübbeli indulat; Az imádságnak, titkos értelmeről. Mellybül, észre veheti az ember, mi véger[!] teremtett az Istentől.

¹² A továbbiakban a kötet és a benne szereplő imaszövegek vagy szövegváltozatok szerzőjének Pongrácz Esztert nevezem.

¹³ *Uo.*, C4r.

1. A' Mi-Atyánkról, Üdvözléről, Hiszek Istenről, a' Szent Kereszt jeléről, és Szentelt vizről.
2. Reggeli, és estveli imádságok.
3. Isteni tiszteletnek gyakorlása. Az az: Külömb-külömb féle Imádságok.
4. A' Templomba való menetelről. A' predikaciohoz, és szent miséhez tartozó ájtatos szép Imádságokról, és az öreg Vecsernyéről.
5. A' Sz. Gyónáshoz, és az Ur Vacsorájához készítő Elmélkedések, és buzgó imádságok.
6. Az Ur Isteni jó-téteményért Hála-adások, szép Dicséretekkel; Imádságokkal, és Litániákkal: Atya, Fiu, Sz. Lélek Istenhez, és Szent Haromsaghoz.
7. Sz. Dávid Poenitentia-tartó Zsoltári.
8. Kristus Urunk fogantatásáról, és születéséről.
9. [Imádságok Krisztus kínszenvedéséről]
10. [Húsvéti, pünkösti, Szentháromság vasárnap és úrnap imádságok]
11. Isten Szent Annyához, szeplőtelen Szüz Mariahoz buzgó imádságok.
12. A' megdicsőült szentekről.
13. Bizonyos Személyek Imádsági.
14. A' beteg, haldozó, és meg-hólt Lelkekért.

A fejezetcímek egy része megegyezik Pázmányéival,¹⁴ a sorrend azonban (az első két fejezet kivételével) más, és a fejezetek száma is több, mint Pázmánynál. A Pázmány-imák több mint fele megtalálható Pongrácz Eszter imakönyvében, bizonyos fejezetekből szinte mindent átvesz, máshonnan alig. A mise részeihez tartozó könyörgéseket például egytől egyig átveszi, de kiegészíti a Pázmánynál hiányzó részekkel. Az egyes imákat nem feltétlenül ugyanabban a részben találjuk, mint a Pázmány-kötetben, és az sem biztos, hogy azonos cím azonos imát jelent. Érdekes, hogy az *Imádlak tégedet* kezdetű, Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított éneknek csak a második fele olvasható az *Arany koronában*, az is

¹⁴ Az összehasonlításhoz az 1631-es Pázmány-imakönyv kritikai szövegkiadását használtam, de a későbbi edíciókban sem változott – helyesírási eltérések kivételével – a szöveg, legfeljebb betoldottak még néhány imát, így az eltérések nem magyarázhatók azzal, hogy Pongrácz Eszter másik kiadást használt, és ezért nem is dönthető el, hogy melyiket. – PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 3).

hinyosan, ezáltal nem versként, hanem inkább prózai imádságként,¹⁵ és a bűnbánati zsoltárokat sem a Pázmánynál szereplő verses fordításban közli Pongrácz Eszter.¹⁶

Az átvételek nagy része nem szó szerinti. Többnyire csak akkor marad nagyjából változatlan a szöveg, ha közismert, mindennapi imádságról van szó, ha rövid, vagy ha tekintélyes szerző (pl. Szent Ágoston, Szent Bernárd) neve áll előtte. Egyébként Pongrácz Eszter sokféle módon alakítja Pázmány szövegeit: rövidíti, összefoglalja, átfogalmazza, kiegészíti, több imáját egybedolgozza stb. Néha csak a kezdősort használja fel, néha az imádság eleje más, de aztán Pázmány-szöveggel folytatódik; előfordul, hogy csak egy bekezdés van Pázmánytól az ima közepén, máskor csak a végén tér el tőle. Gyakran másként tördeli a bekezdéseket is. Az átalakítás egyébként nem is mindig az ő munkája, bizonyos Pázmány-imákat valószínűleg már így talált más gyűjteményekben. Pázmány áldozás előtti második imája például kihagyásokkal, betoldásokkal, több helyen átfogalmazva olvasható Pongrácz Eszternél áldozás előtti hatodik imaként, ugyanúgy, csak a hibákat javítva, mint a *Lelki fegyverház* áldozás előtti első imájában.¹⁷

Nézzünk egy példát az átalakításra. Pázmánynak *Az Istennek felségéről* című imádságát, amelyet Gajtkó István a 17. század legszebb imájának nevez,¹⁸ Pongrácz Eszternél a következő változtatásokkal találjuk (áthúзва, ami nála hiányzik, félkövérrel a betoldásai, kurzívval – az első hasámban Pázmány, a másodikban Pongrácz szövege – az átértelmezések; a helyesírási, központoszási és szövegtördelési eltéréseket nem jelöltem):

Oh mely csudálatos, Ur Isten, a' te Felséges neved! Méltán nevezetel, Láthatatlan világosságnak: mert a' te fényességed, inkább, hogyszem a' Nap-fény, ~~meg vakította gyenge szemünket, ha a' Hitnek homályával bé nem köttetik.~~

Te vagy, én Istenem, minden jóknak kút-feje:
eleje, *élete,*
és vége minden állatnak. Te az eget, és földet, újaidon hordozod: a' tenger vizeit, tenyereddel méred: a' föld kerekességét, az egek nagy-

¹⁵ PÁZMÁNY, *i. m.*, 117; PONGRÁCZ, *i. m.*, 85.

¹⁶ PÁZMÁNY, *i. m.*, 259–264; PONGRÁCZ, *i. m.*, 216–222.

¹⁷ PÁZMÁNY, *i. m.*, 248; PONGRÁCZ, *i. m.*, 141–142; *Lelki fegyverház*, Nagyszombat, 1716, 25–26. – A Pázmány- és Pongrácz-szövegek kompilációs kérdéseiről részletesebben: BOGÁR Judit, *Ars compilandi precatíones: Pázmány Péter imádságai és a kompiláció = Közkeincs*, szerk. MACZÁK Ibolya, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2014 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8), 73–92.

¹⁸ GAJTKÓ, *i. m.*, 23–24.

vóltát, araszoddal bé-fogod. Te-hozzád-képest, minden teremtet-állat, csak olyan mint egy kis porocska.

Te kezekben vannak e' Világnak határi: te-benned, és te-általad élnek, mozognak, és vannak minden állatok: ~~ha csak szemeidet ezekről el fordítod is, ottan semmivé lesznek.~~ Meg-rendül a' föld, ha csak megtekinted-is: te vetettél határt a' tengernek: téged dicsírnék az egek, és csillagok, melyeket te neveken nevezsz.

Te **én Istenem Uram** mindenekben vagy, ~~de bé nem rekesztetel: mindenek-felett vagy, de fel nem emeltetel: mindenek alatt vagy, de le nem nyomattatol.~~ Te mindeneket látsz, ~~de láthatatlan vagy:~~ mindeneket hordozsz, ~~de meg nem terheltetel:~~ mindeneket el-változtatsz, ~~de el nem változol:~~

mindeneket igazgatsz bölcsesé-	<i>mindeneket igazgatsz, bölcseségeddel</i>
geddel, tartasz hatalmaddal.	<i>tartasz, hatalmaddal mindenekben</i>
Munkálkodol mindenekben,	<i>munkálkodol,</i>

~~fáradtság nélkül:~~ keressz minket, ki semmi-nélkül nem szükölködöl: ~~meg haragszol, esendesz lévén: el változtatod e' világi dolgokat, de soha tanácsodat el nem változtatod.~~

Noha ~~nem szükölködöl, de~~ örülsz a' nyereségnek: ~~noha fősvény nem vagy, de usorát kívánsz: meg-fizetsz a' kinek tartozol, noha adós nem vagy:~~ meg-engeded adósságinkat, ~~kár vallásod nélkül:~~ mindenüt jelen vagy, noha a'

hamissak

hamisság

gondolatitúl távul vagy: be-töltesz mindeneket, fellyül halladsz mindeneket, tartasz mindeneket: jövendők, múlandók, előtted jelen vannak.

Te Uram, üdö-nélkül, örökké-való ~~vagy: ki nem terjedvén, mindenüt jelen vagy: sohová nem mérvén, mindeneken által hatsz:~~

Véghetetlen vagy, hatalmasságodban: meg-foghatatlan, bölcsesé-	<i>végbetetlen vagy; hatalmasságodban</i>
gedben: rettenetes, ítéletidben:	<i>meg-foghatatlan, bölcseségedben rettene-</i>
igaz vagy, minden beszédedben:	<i>tes, ítéletidben igaz vagy, minden beszé-</i>
szent vagy, minden cselekedetidben:	<i>dedben szent vagy; minden cselekedet-</i>
bövelkedel, az irgalmassággal:	<i>idben bövelkedel az irgalmassággal,</i>
nagy türhető vagy a' bünösökhöz,	<i>nagy türhető vagy a' bünösökhöz, ke-</i>
kegyelmes a' hozzád-térökhöz.	<i>gyelmes a' hozzád-térökhöz.</i>

Csak te egyedül vagy, a' ki vagy: és hozzád-képest semmi, valami kívülled vagyon: mert benned vagyon minden, valami vagyon. ~~Minden ékesség, hozzád-képest, oesmányság: minden hatalom, erőtlenség: minden bölcsesség, tudatlanság: minden tekéletesség, fogyatkozás:~~ Mert te egyedül, jó vagy, ~~fogyatkozás nélkül: böles vagy, tudatlanság nélkül:~~ bőv-kezű vagy, személy-válogatás-nélkül: igaz, és boszú-álló vagy, harag-tartás-nélkül.

Bocsásd-meg, irgalmasságnak Istene, bocsásd-meg az én tudatlan merészségemet, hogy ~~haszontalan szolgád lévén, töredelmes szív nélkü~~^{kül}, méltó böcsület- és félelem-nélkül imádom, és áldom Felségedet. Rettegnek Uram, az Angyalok te-előtted: én pedig gyarló bűnös szolgád, mikor téged imádlak, dicsírlek, és áldozom Sz. Felségednek, ~~miért~~ nem rettegek előtted?

Fel-gerjett buzgó indulattal kívánom, én Istenem, hogy féllyen, és tiszteljen az én lelkem tégedet, De szent Malasztod-nélkül, nincs gyarló lelkemnek tehetsége a' jóra: nem szolgálhatunk néked, hanem csak a' te ajándékból. Azért, ~~im elődbe vetem Uram, az én bűnös lelkemnek nyavalyáját~~ a' Publicanussal, szememet előtted fel sem emelem: Kérem szent nevedet, világosítsd-meg értelmemet, hogy meg-ismérjen ~~téged~~ ~~gerjeszd fel szívemet, hogy~~ féllyen, és tiszteljen ~~tégedet~~ ~~tisztítsd meg lelkemet, hogy és~~ szeressen tégedet. Fel ne indícsd Uram, a' száraz falevél-ellen haragodat: a' szél-től ide 's tova hányatot pozdorját, ne kergessed: a' hamu-ellen, erődet ne mutassad. Hanem, irgalmassan szánd-meg gyarlóságomat: és engedd, hogy, a' mint hitem-áttal most Felségedet homályban távul látom, ugy halálom-után szín-rül színre téged jelen lássalak: A' mi Urunk IESUS Christus-áttal. Amen.¹⁹

A rövidítéstől, kihagyásoktól nem igazán vált nőiesebbé az imádság, és a néhány szónyi kiegészítésnek, változtatásnak sincs jelentősége ebből a szempontból, sőt, a „szolgád” után itt nem is toldja be a „szolgálód”-at Pongrácz Eszter. Ugyanolyan jellegű részt, kifejezést egyszer kihúz, máskor benne hagy a szövegben. Az első bekezdés végének elhagyása nehezen érthetővé teszi a gondolatot (ez talán szerkesztői vagy sajtóhiba), a negyedik bekezdéstől következő kihúzások miatt pedig a szöveg elveszti ritmikusságát, költőiségét. Az utolsó bekezdésben a világosítsd meg értelmemet, gerjeszd fel szívemet és tisztítsd meg lelkemet kifejezések közül csak az első marad meg, pedig a közvélekedés az értelmet, az észet inkább a férfiakhoz, míg a szívet, lelket, érzelmeket inkább a nőkhez kapcsolja.

Más imádságokban sem igazán találni olyan jellegű változtatásokat, amelyek kimondottan Pázmány férfias imáinak nőiessé tételét célozták volna – hacsak a rövidítéseket úgy nem értelmezzük, hogy a nők a hosszabb szövegek olvasására, megértésére, türelmes végigimádkozására alkalmatlanok, bár más vélemények szerint meg ők a szószátyárabbak...

Érdekes lehet azt is megnézni, hogy mi az, amit nem vesz át Pongrácz Eszter Pázmánytól. Nem veszi át például a hit-remény-szeretetért, engedelmességért, alázatosságért, lelki szelídségért, a hét főbűn és a kísértések ellen való kö-

¹⁹ PÁZMÁNY, *i. m.*, 96–98; PONGRÁCZ, *i. m.*, 159–160.

nyörgéseket, vagy a tévelygések kigyomlálásáért, a fejedelmekért, tisztviselőkért mondandó imákat. Nem mind „férfias” téma.

Az *Arany koronának* nem egyetlen forrása Pázmány *Imádságos könyve*: sok imája megtalálható már korábban például az *Útitárs* (első kiadása: Pozsony, 1639), a *Lelki fegyverház* (első kiadása nem ismert; második: Nagyszombat, 1693), a *Liliom kertecske* (első kiadása: Pozsony, 1675), a *Három szép imádságos könyvecske* (más néven Báthory Zsófia imakönyve, első kiadása: Bécs, 1680) vagy a *Lelki virágoskert* (első kiadása: Lőcse, 1672) című kötetekben. (Nem néztem végig a 17. század összes imakönyvét, és nem vettem figyelembe azokat a szövegeket, amelyek minden korabeli imakönyvben szerepelnek.) Ezek az imakönyvek Gajtkó István osztályozása szerint, szemben a magasabb lelki igények kielégítésére készült, hitvédő, oktató, erősen racionális színezetű lelki kalauzokkal, amelyek közé Pázmány *Imádságos könyvét* is sorolja, a népies imakönyvek csoportjába tartoznak. Bennük a reformáció előtti, középkori imakincs tér vissza, alacsonyabb szellemi és lelki igények kielégítésére szolgálnak, az értelem helyett az érzelmeké a fő szerep, s hiányzik belőlük az oktató, hitvédő szándék is.²⁰ Az ezekből átvett vagy legalábbis bennük is megtalálható imák közt is vannak természetesen „semlegesek”, netán racionálisabbak, ráadásul sok Pázmánytól származik, de itt már feltűnnek „nőiesebb” szövegek is. Az említett imakönyvek közül kettő kimondottan nők számára készült: a *Liliom kertecske* ferences harmadrendi vagy kordaviselő asszonyoknak, a *Három szép könyvecske* pedig eredetileg Báthory Zsófia magánhasználatára.

De mitől számít nőinek, nőiesnek egy imakönyv? A szakirodalom elszórt megjegyzései szerint leginkább attól, hogy a közismert, mindenütt előforduló imádságok mellett nagyobb arányban tartalmaz érzelmes, misztikus, az imának csodás erőt tulajdonító, Szűz Máriáról és női szentekről szóló vagy hozzájuk fohászkodó, női élethelyzetekre írott szövegeket. Az *Arany koronában* is találunk ilyeneket szép számmal.

Egy érzelmes-misztikus idézet:

A’ Jesust szerető léleknek Imádsága.

Oh szerelmes Jesusom! én választott kincsem, téged szeret az én lelkem, te utánad óhajt az én szívem, mert te vagy egyedül, minden tiszteletre, és dicséretre méltó. Te vagy egyedül szép, és gyönyörűséges: te vagy egyedül szívemnek nyugalma, és öröme: te vagy az én lelkemnek egyetlen egy kívánsága; azért téged foglak szeretni, és dicsérni, mig, az én

²⁰ GAJTKÓ, *i. m.*, 17, 38.

lelkem, az én számbúl ki mégyen, és akarlak téged, mint leg-szerel-
messebb Jegyesemet, szünetlen áz én szívemben viselni. Amen.²¹

Találunk érzelmes, misztikus imádságokat Krisztus szenvedéséről, szent véré-
hez, sebeihez, megsebesített tagjaihoz. (A misztika és az érzelmek természete-
sen nem kizárólag a nőkre jellemző, még a racionálisnak mondott Pázmány
Péter imakönyvében is előfordulnak ilyen elemek.²²) A karácsonyi imák közül
sok szól a „kis Jézuská”-hoz, a „gyermecske Jézus”-hoz. Egy példa:

Oh gyönyörűséges Jesuskám! az én szívem gyönyörködik a’ te szent
Születéseden, és az én lelkem csak nem meg olvad a’ nagy édességben,
midőn emlékezem ez éjjeli kegyelmességedről. A’ te szent jászolod előtt,
meg hajlott térdeimmal együtt Sz. Angyaliddal téged imádlak; csókol-
gatván a’ te szent kezecskéidet, és lábacskáidat, és szíves szeretetemmel,
csókolom a’ te édességes szácskádat. [...] ²³

Külön fejezetben szerepelnek a Szűz Máriához és róla szóló imádságok,
zsolozsma, litániák, a *Te Deum* Máriára alkalmazott szövege, a *Te Mariam*. A
szentekről, szentekhez szóló imák címzettjei közt megjelennek női szentek is:
Árpád-házi Szent Erzsébet, Szent Anna, Mária Magdolna, Szent Apollónia,
Alexandriai Szent Katalin, Assisi Szent Klára. (Ezen imák többsége Pázmány-
nál hiányzik, de bizonyára nem férfi mivolta, hanem inkább „térítő” vagy „öku-
menikus” szándékai miatt.²⁴) Ugyanakkor, bár kínálná magát, a
könyörgésekben mégsem szerepel semmi kimondottan nőies, nőkre vonatkozó
kérés. Árpád-házi Szent Erzsébetről például ezt olvassuk: „Te három rendbéli
állapotodban, úgy-mint hajadon, házasság, és özvegy korodban hiven az Istennek
szolgáltál.” A folytatásban viszont nem mint a hajadonok, házasság vagy özvegy-
asszonyok példaképe, segítője jelenik meg, csupán egy általános kérdés hangzik

²¹ PONGRÁCZ, i. m., 171.

²² Vö. BOGÁR Judit, *A középkori misztikus hagyomány továbbélése Pázmány Péter Imádságos könyvében = Misztika a 16–18. századi Magyarországon*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok, 5), 65–71.

²³ PONGRÁCZ, i. m., 245–246.

²⁴ Vö. SZABÓ András, *Pázmány Péter: Keresztényi imádságos könyv*, Graz 1606, Irodalomtörténeti Közlemények, 1994, 279–280; HARGITTAY Emil, „*nincs oly rossz könyv, melyben semmi jó nem található*” – a tolerancia és ökumenizmus gondolata Pázmány Péter műveiben = H. E., *Filológia, esztétika és retorika Pázmány Péter életművében*, Bp., Universitas, 2009 (Historia Litteraria, 25), 161–166; BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyvének ökumenizmusa = A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, szerk. SZILÁGYI Csaba, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2006 (Művelődéstörténeti Műhely – Rendtörténeti konferenciák, 2), 252–259.

el hozzá: „nyerd-meg nékem az Istentől, hogy én is e’ világot az ő csalárd pompáival együtt meg vethessem, és magamat az irgalmasságnak cselekedetiben gyakoroljam, hogy az Isten is nékem irgalmas legyen.”²⁵ Egyedül a „bizonyos személyek imádságai” közt találunk olyanokat, amelyek kimondottan női imák: szüzek, menyasszony (pontosabban vőlegény vagy menyasszony), nehézkesek, özvegyek (pontosabban özvegyek és árvák), gyermekágyas asszonyok imádságai.

Egyes imákhoz ígéretes is kapcsolódnak, mint például:

Magával hordozando mindenkorí Lelki Kincs. Ki magával hordozza; el-lensége, és gonosz lélek nem árthat néki: hirtelen haláltúl meg szabadúl, és rosszszúl meg nem halhat. Ha e’ jelenést, a’ terhes Asszony magánál hordozza, könnyen szül: A’ melly házban tartatik: semmi gonosz benne nem marad: ki szünte[n] magánál hordozza: annak halála előtt: harmad nappal meg jelenik a’ Bóldogságos Szüz Maria.²⁶

Az ilyen „nőiesnek” tekinthető imák, szövegrészek mellett azonban olyanokat is találunk az *Arany koronában*, amelyek inkább „férfiasnak” tűnnek. A reggelt például így kell kezdeni: „E’ Máí napon homlokomra + vetem a’ hitnek zászlóját, győzelemnek jelét; a’ dicssőség Királynának, Zsidók Királynának, meg-Váltó Uram Jesus, Kristusnak diadalmas Titulussát. [...]”²⁷

Nemegyszer keverednek is a „nőies” és „férfias” motívumok. Az egyik reggeli imádságban például ezt olvashatjuk: „Kérjed az Ur Istent: hogy ez az öltözeted, legyen kedves előtte”²⁸ – a folytatásban viszont nem a nők, hanem Krisztus öltözetéről van szó. Az egyik esti imádságban Krisztus sebei, vér-cseppjei és a „Sz. Háromságnak fehér Lilioma, Szüz Maria, kitül születni, és ki-nek tejével akart tápláltatni az Egek Királya” mellett megjelenik a gyülekezetért, az egész Anyaszentegyházért, az eretnekségek elfogyásáért való könyörgés is.²⁹ Az újévi imádságokban egyszerre van jelen a racionális visszatekintés az elmúlt esztendőre és a Jézus-szerelem.

A leegyszerűsítő „női imakönyv” besorolás ellen szól az is, hogy Pongrácz Eszter gyűjteményében az imádságok mellett tanító részek is szerepelnek, amelyek részben Pázmánytól származnak. A már említett, az imádságos könyvek

²⁵ PONGRÁ CZ, *i. m.*, 397.

²⁶ *Uo.*, 300–301.

²⁷ *Uo.*, 21.

²⁸ *Uo.*, 20–21.

²⁹ *Uo.*, 46–48.

olvasásának hasznáról és az imádság titkos értelméről szóló bevezető mellett imába foglalt értelmezését találjuk a *Miatyánk*nak és *Üdvözlégy*nek, magyarázatot a Szent Kereszt jeléről és a szentelt vízről, a miséről és a hozzá kapcsolódó jelképekről (oltár, gyertya, papi öltözetek, a mise nyelve, a pap gesztusai stb.), a gyónásról, a szentáldozásról, a töredelmesség mindennapi gyakorlásáról, a betegek és haldoklók ellátásáról. Az ilyen oktató részek pedig Gajtkó István szerint a „férfias” lelki kalauzokra jellemzőek.

Mit mondhatunk hát Pongrácz Eszter imakönyvéről? A bevezetőben feltett kérdésekre nem igazán lehet válaszolni. Az *Arany korona* nem Pázmány *Imádságos könyvének* női változata, hiszen ami benne „nőies”, az jobbára nem Pázmánytól való. A Pongrácz Eszter által összeállított kötetben a racionálisabb, képzetesebb, kevésbé érzelmes (férfi?) olvasó-imádkozó ugyanúgy megtalálhatta a neki megfelelő imádságokat, mint az egyszerűbb, érzelmesebb-érzelgősebb, misztikára hajlamosabb-fogékonyabb hívők (nők?). S hogy hogyan lett belőle mégis női imakönyv? A válasz az összeállító személye és egyes imaszövegei mellett talán a kötet utóéletében rejlik, ez azonban már egy másik tanulmány témája.³⁰

³⁰ L. Frauhammer Krisztina tanulmányát e kötetben.